

Az auditív szemléltetés néhány lehetősége az általános iskola 5. osztályában, az ókori Kelet tanításakor

Századunk a film, a televízió, a képes újságok és a megnövekedett turizmus útján valóssággal elárasztja gyermekeit a vizuális és — néha már az egészségre is ártalmas — auditív élmények özönével.

Pszichológiai vizsgálatok, gyakorlati tapasztalatok bizonyítják ugyan, hogy a mai generáció igen erősen vizuális beállítottságú, de a történelem tanítás speciális igényei és lehetőségei — egyéb tárgyakhoz viszonyítva — még sokáig tág kaput nyitnak az auditív szemléltetésnek. A diákok tértelenségre kárhozható prelekción nem szabad ugyan megtűrnünk iskoláinkban, de ez nem jelentheti azt, hogy a magyarázó, kérdező, megelevenítő vagy összefüggést teremtő beszédet száműzhetnénk.

Az auditív szemléltetés számunkra oly fontos forrásai között megtaláljuk a tan- és szakkönyveket, a különböző szemelvény gyűjteményeket, valamint az ismeretterjesztő és szépirodalmat. Közülük a legfontosabbakról (tankönyv, segédkönyv, olvasókönyv) fokozódó tervszerűséggel gondoskodik kormányzatunk. Az igények és szükségletek növekedése azonban úgy tűnik erősebb a központilag biztosítható lehetőségeknél. Egyre inkább nyilvánvalóvá lesz, hogy a hivatalos segédletek használata mellett, magunknak is kell — egyéniségünkön, ízlésünkön átszűrt — szemelvényanyagot gyűjtenünk. Minél több saját gyűjtésű anyaggal rendelkezünk ugyanis, annál jobban tudunk azonosulni a tantervi célkitűzésekkel, vállalni egy egy kor, állam vagy esemény valóságának bemutatását. (A praktizáló tanár által gyűjtött anyagoknak ugyanis megvan az a tulajdonsága, hogy a közvetlen oktatási-nevelési célokon kívül, semmi más szempontnak nincsenek alárendelve.)

Az általános iskola 5. osztálya számára készült történelmi olvasókönyv, a „Régen volt, hogy is volt” ókori keleti vonatkozásban is gazdag választási lehetőséget kínál ugyan (pl. Az egyiptomi hieroglifák rejtélye, Tuth-ankh Amon fáraó sírjának feltárása, Rabszolgák az aranybányákban, Az ókori világ első könyvtára, A folyamisten házassága stb.) de nem lehet olyan olvasókönyvet készíteni, mely vállalkozhatnék arra, hogy minden feladat megoldásához konkrét segítséget adjon. A kiegészítés és frissítés változatlanul a tanár dolga marad. (Nem szabad megfeledkeznünk arról, hogy csak az eredeti források dacolnak az idővel, a feldolgozások, — első sorban szemléleti vonatkozásban — igen hamar avulnak.)

Az auditív szemléltetés bázisának gazdagítására érdemes gyűjteni minden olyan írott forrást, szak-, vagy szépirodalmi szöveget, mely az életkori sajátosságokra ügyelve ugyan, de mégis kellő szinten szolgálhatja alapvető tantervi célkitűzéseinket. Ezek közül is első sorban azokat érdemes kijegyeznünk, melyek frappáns rövidséggel tükröznek egy-egy történeti eseményt, állapotot, vagy jellemzik a történelem valamely kiemelkedő szereplőjét. Ezek a szövegek ugyanis sokoldalú használhatóságuk miatt a tanár legjobb segítői. Fáradtságunkat kamatosztól megtérítik a napról napra színesebbé váló órák. Vegyünk szemügyre közelebről is néhányat az ókori Kelet valóságát megelevenítő szövegrészek közül. (Az itt következő szövegrészeket első sorban az „Egyiptom a Nílus ajándéka” c. 8. fejezet tanításánál használhatjuk.)

A keleti, potamikus kultúrák országaiban az áradás ténye volt a legnagyobb élmény és a rendelkezésre álló víz mennyisége az egész életet befolyásoló, legfontosabb kérdés. Nem véletlen, hogy Herodotosz, a görög akit annyira felizgatott a folyamok atyjának, a Nílusnak, barna, iszapos áradata —, az Égei tenger szigeteihez hasonlította a vízből kiemelkedő falvakat, városokat. A lakosság pedig örömmel vegyes aggodalommal várta az életadó víz érkezését még a múlt században is. Nem ókori, XIX. századi forrásból idézzük az alábbiakat:

„Az egész lakosság izgatottan tárgyalta, hogy vajon a Nílus vízének szintje, milyen magasságot fog elérni. Mert, ha a víz túlságosan alacsony, akkor sok földet nem lehet megművelni. A parlagon maradt föld pedig sivataggá válik. Ha viszont túlságosan magasra emelkedik a Nílus vize, akkor éjt nappallá téve mindent meg kell tenni annak érdekében, hogy az országot megvédjék az árvízkatasztrófától.

Túlságosan magas vízállás esetén... ember és állat élete egyaránt veszélyben forgott. Minden épkezláb ember éjjel-nappal talpon volt, járta a gátakat, a zsilipeket, figyelt, ellenőrzött, dolgozott. A vadon élő állatokat vackaikról elűzte az ár. A gyíkok, rovarok, egerek a még él nem öntött földdarabokra menekültek, hogy aztán esetleg ott pusztuljanak el. Csak a vízi állatok éltek vígan világukat: a békák, halak, meg a vízi madarak..." [1]

A víz áradása nyomán ugyan gazdag oázissá formálták Egyiptom parasztjai országukat, de látnunk kell azt is, hogy a termelt javakból nem egyformán részesült az egyiptomi (és általában az ókori keleti) társadalom minden tagja. Háromféle mércével mértek a szabadok társadalmában is s ennek megfelelően hármias osztatú a keleti társadalmak struktúrája.

A fárao után a legnagyobb gazdagság a papok kezében halmozódott fel. Néhány sor a Harris-féle papiruszból képet adhat arról, hogy milyen mérhetetlen hatalommal rendelkeztek Amon isten thébai papjai:

Rabszolgák száma összesen: 86 486.

Különböző fajta szarvasmarha: 421 362.

Kertek és ligetek száma: 433.

Szántóföld területe: 864 168 aura (400 000 kh).

Cédrus és akácfaiból épült dokkok: 46.

Tengerjáró hajók: 83.

Városok: Egyiptom területén: 56, Szíria területén: 9.

Az uralkodó osztály másik, nagyon gazdag rétegére is fényt vethet néhány sor Prus híres regényéből:

„...Karja, lába meztelen volt, melle is födetlen, lábán saru, csípője körül rövid szoknyácska, elől pedig kék-fehér csíkos kötény... Bal vállára vetve párducbőrt viselt... nyakán három sor aranylánc ékeskedett... Gyaloghintóját hat fekete rabszolga cipelte és három más ember állandóan körülötte volt. Az egyik a legyezőt vitte.”

Viszonylag ismert a dolgozó kisember helyzete Egyiptomban, de az uralkodó osztály luxusának ellenpárjaként fel kell villantsuk azoknak a parasztnak a nyomorúságát, akiknek a munkája nagyra tette Egyiptomot. [2]

„A férgek elpusztították a gabonatermés felét, a másik részét a víziló ette meg. Jaj a parasztnak! Ami kevés a szérún maradt, azt a tolvajok lopták el. Igás állata a sok csépléstől és szántástól elpusztult. És ekkor egyszercsak megjelenik a csatornamenti töltesen az irnok és követeli az adót. Segédei botokat cipelnek, fekete rabszolgái pálmavesszőt hoznak. Így szólnak: „Ide a gabonával! Ha nincs mit adnia megvesszőzik... összekötözik és a csatornába vetik... feleségét szemé láttára kötözik meg, gyermekeiket megbilincselik. Szomszédai e látványra hanyatt-homlok menekülnek, hogy maradék gabonájukat biztonságba helyezték.” [3]

A társadalomnak erre a hármias tagolódására figyelemmel voltak a múmia-készítő műhelyekben is, amikor a halál beállta után egy másik életre készítették elő a halottat. A halotti kultusz egyébként is a rabszolgatartó társadalom ideológiai alátámasztását szolgálta és azt szuggerálta a kisemberek felé, hogy a hatalmasok a különleges temetkezési szertartások révén a túlvilágon is meg tudják tartani kiváltságos helyzetüket. [4]

Az antagonizmus meglétének fenti érzékeltetése után auditív eszközzel meg lehet mutatni a feszültség levezetésére irányuló kísérleteket is. (Fontos tantervi követelmény az első paraszt és rabszolga felkelések bemutatása. 11 lecke.)

A tankönyv éppen Ipu-wer intelmi nyomán-feldolgozza ugyan az 1750 körül kitört rabszolga és paraszt felkelés történetét, azonban maga a forrás a közös feldolgozás során olyan kitűnő lehetőségeket kínál, hogy lehetetlen legalább néhány sorát ide nem iktatnunk:

„Bizony a lelvétáratok feltörték, az adófeljegyzéseket elrabolták... a tisztviselőket megölték, a feljegyzéseket elverték. Ó milyen szomorú vagyok e kor nyomorúsága miatt... Egyiptom gabonája közpréda lett... a bírósági tekerceket széthajigálták és az uccák sarkain tapossák. Pecsétjeiket a szegények feltörték.”

Ki ne látná, hogy a felkelés résztvevői terheiktől akarnak szabadulni? Ki ne érezné, hogy a szerző azokhoz tartozik, akik ezzel a fordulattal alulra kerülnek? Azt siratja, „aki pompás díszruhában járt eddig” és most „rongyokat öltött.” Nem tartja igazságosnak, hogy „aki eddig nem a maga számára szólt, finom szövésű vászonban jár.” Az is érthetetlen szá-

mára, hogy „A rabszolganő, aki eddig csak a víz tükrében nézegette magát, most tükörhöz is jutott.”

Ezek a szövegrészek nemcsak az események elmélyült, közös tanulmányozását teszik lehetővé, hanem egyben kimondatlanul is elvezetik a tanulót annak az igazságnak a megértéséhez, hogy a társadalmi struktúra fejtetőre állítása (a kizsákmányolás megszüntetése nélkül) nem vezet sehova. Még győzelem esetén sem.

Az egyiptomi vallással kapcsolatban sokat kérdezhetnek a tanulók a számukra szokatlan állatistenekről. Igen jó, ha a tanár előadásában elmondja nekik, hogy ezeket az állatokat bekerített, szent területen tartották és gondozásukkal tekintélyes emberek foglalkoztak. Finom búzalisztet főztek nekik tejben és állandóan sült vagy főtt libahússal traktálták őket. Meleg fürdőket készítettek nekik és a legfinomabb kenőcsökkel kengették őket. Értékes szőnyegekre fektették és drága ékszerekkel díszítették őket. Sztrabón, a híres földrajztudós szerint, „Arszinóé városát (Fajum) régebben a krokodilok városának nevezték, mivel ott a krokodilust tisztelték. A tóban tartott szent állat teljesen szelíd volt... és a látogatására érkező idegenek által adományozott kenyéren, húson és boron élt.”

Az auditív szemléltetés lehetőségei igen szélesek és sok nehéz probléma megoldását elősegíthetik. Nemcsak a keleti, de általában az egyetemes történelemnek sok gondot okozó problémája az időben vagy térben távollevő ország, esemény vagy állapot közelhozása a mai gyermekekhez. Nem könnyű ez Babilonnak, az ókori Kelet kincses városának esetében sem.

Tanítványaink bizonyára elnézik, ha egyszer eltérünk a téma feldolgozásának hagyományos zentalte menetétől. Úgy tűnik helyesen járunk el, ha Mezopotámia természeti viszonyainak ismertetésekor azonnal rátérünk az agyagra és az agyagtáblákra.

„Az Eufratész és a Tigris partján papirusz nem termett, pergamen még nem volt, így az íráshoz a legmegfelelőbb anyagnak, az agyag bizonyult. Elég volt lehajolni, felvenni belőle egy maroknyit, megnedvesíteni és lapot formálni belőle, kihegyezett nádszálat venni kézbe és kezdődhetett az írás. Ezek a lapok lehetőleg kisméretűek voltak, hogy beleférjenek az írnok tenyerébe, mely a mai íróasztalt helyettesítette. Alakjuk négyzet vagy téglalap. (Rendszerint 4×10 centiméteres oldalakkal.) A fontosabb írásokat, pl. szerződéseket, okiratokat tartalmazó táblákat néha agyagborítóbba helyezték, melyre rávésték a szöveg rövid kivonatát és belenyomták a pecséthenger lenyomatát. Így védték a tábla szövegét a sérüléstől és a hamisítástól. Kőre ritkán írtak, mert az drága volt.” [5]

Az írás oktatása iskolát igényelt. Tanítványaink bizonyára csillogó szemmel hallgatják majd, ha elmondjuk nekik, hogy Mezopotámiában már a sumer korban is voltak iskolák, melyeket „Táblák házai”-nak neveztek. Az iskolába járás kiváltság számba ment; a lakosok jegyzékében (ilyen is volt) olvashatjuk, hogy az iskolát végzetek szülei többnyire állami és templomi méltóságok, városi vezetők, műhelyfelügyelők, hajóparancsnokok, különféle tisztviselők és hivatások irnokok voltak. Az iskola igazgatójának a címe „a táblák házának atyja” volt, a tanulókat pedig „a táblák házának fiai” néven emlegették. (Lányok nem járhattak iskolába.) A tanári testület tagjai a „nyelvtanítás megbízottai”, „rajzoktatás megbízottai” nevet viselték. Közéjük tartozott a pedellus és a „pálcás megbízott”. (A büntetés sumer jelé a pálcás és a hús értelmű jelekből tevődött össze.)

Az oktatás külön osztályokban történt, ahol a tanulók kettesével-hármasával ültek alacsony padokon. Az irkát maguk készítették agyagból. Az iskolában olvasást, írást, nyelvtant tanultak, de sok agyagtábla őriz növénytan, állattani, ásványtani és számtani feladatokat is. Volt egy olyan tárgyuk is, mely az „irodalmi alkotó tevékenység” oktatásával foglalkozott. [6]

Ezután végig vezethetjük tanulóinkat a hagyományos anyagon. Valószínűleg érdekes lesz számukra az állam is, a társadalom is, melynek jellegzetesen ókori, keleti tagozódására is rávezethetjük őket, ha néhány jól választott törvényt mutatunk be nekik Hammurabi gyűjteményéből.

Az ie. 1700 körül élt Hammurabi Babilon leghatalmasabb uralkodója volt. Nevéhez fűződik a híres törvénygyűjtemény megalkotása, mely egy 2 méter magas kőoszlopra vésetten maradt ránk. Az oszlop tetején maga a király látható, amint Samas napistentől átveszi a megbízatást a törvények megírására. Ezek a törvények adják kezünkbe a mezopotámiai társadalom megismerésére és bemutatására.

E korai osztálytársadalom törvényei szigorúan védik az uralkodó osztály (királyi udvar, papság) tulajdonát:

„Ha egy szabad ember akár ökröt, akár juhot, akár disznót, akár ladikot lopott: ha

az a templomé vagy a palotái, harminczoroson térítse meg; ha egy közsabadé, tisztesen térítse meg. Ha a tolvaj nem tudja megtéríteni: ölessék meg.”

Híven érzékeltetik az adórszolgátság keletkezésének körülményeit:

„Ha egy szabad embert az adóssága szorongatja, s ezért feleségét, fiát vagy lányát kénytelen pénzüért eladni vagy szolgálonak küldeni: annak házában, aki megvette őket vagy a gazdájuk lett, három évig dolgozzanak. A negyedik évben fel kell, hogy szabaduljanak.”

Különös gonddal ügyeltek a rabszolgatartók érdekeire. Halállal büntetik a rabszolgát bűjtató szabadot:

„Ha egy szabad ember a saját házában rejtegeti a palotából... szökött rabszolgát, vagy rabszolgánót és a felügyelő szavára nem adja elő: (a szabad ember) ölessék meg.”

Könnyen megértethetjük azt is tanítványainkkal, hogy milyen féltő gonddal ügyeltek a mezopotámiaiak az öntözőcsatornák rendszerének tartására, a hanyagságból eredő károk megtérítésére:

„Ha valaki hanyagságból nem erősíti meg földjén a gátat és a gáton rés nyílik úgy, hogy a megművelt föld víz alá kerül: az elpusztult gabonát az fizesse meg, akinek a gátja átszakadt.”

„Ha nem képes a gabonát megtéríteni: őt magát és vagyonát pénzüért eladván, a pénzen osztozzanak meg azok, akiknek a víz elsodorta gabonáját.”

Aki auditív szemléltetés céljára adatokat keres e csodálatos föld, Mezopotámia tanításihoz, mértéket aligha tud tartani. Ez a föld a barbárság homályába visszavezető történelmével a szuperlatívuszok földje. Nem közvetlen oktatási célra, hanem csak azért, hogy olvasásra, gyűjtésre csábítsuk a kartársakat, álljon még itt néhány adat az Iraki Múzeum híres aranykincseiről, melyek felével növelik a fényértéket, ha a fénymérőt rájuk irányítják. Szakértők szerint megmunkálásuk egyedülállóan finom, ornamentikájuk mértékletes és kulturált ízlésről tanúskodik.

Leghíresebb közöttük Subad királynő remek ékszerei:

„Vannak közöttük aranygyöngyből, valamint vörös és kék féldrágakő hengerekből készült nyakláncok, arany homlok és hajdíszek, finom vertaranyból készített fülbevalók (hét centiméter átmérőjű, tálacska alakú, több gramm súlyú félholdak) és gyöngyház berakásos arany hajtűk, csiszolt drágaköves és sima színarany gyűrűk, arany püdetartók, gombok, rozetták, karperecek, szóval minden olyan tárgy, ami a férfiak gazdagságáról, a nők ízléséről és az ötvösök művészetéről tanúskodik.” [7]

A szemléletesség, bármilyen úton járunk, vagy helyesebben bármilyen megoldás kombinációit alkalmazzuk, szüntelenül megújuló, vagy inkább soha nem halványuló kötelességünk. Ezeknek az utaknak és módoknak csak egyike, de talán legszélesebbike az auditív szemléltetés. Lehetőségei óriásiak, partjait csak a tanári mértéktartás vonja meg. Ne sajnáljuk a fáradságot e lehetőségek szüntelen gazdagítására.

IRODALOM

- [1] Hans Kayser: Thébának száz kapuja volt. Gondolat 1969. 12—13 o. Az öntözéssel és a mezőgazdasági munkákkal kapcsolatos gazdag képanyag található a további 13—22 oldalon.
- [2] A dolgozó ember életére vonatkozó adatok: Történelmi olvasókönyv I. Budapest 1959. Tankönyvkiadó 12—13, továbbá. Az ókori Kelet világából Budapest 1956. 39—47. oldalról származnak.
- [3] Egy új birodalom korabeli papirusz. Közli: Történelmi olvasókönyv I. 13. o.
- [4] Múmiakészítéshez: Herodotosz II. könyv 86. fejezet, Zamarovszkij: A világ hét csodája Tatra kiadó 1966. 81. és köv. oldalakon.
- [5] Zamarovszkij: Kezdetben volt Sumer. Bratislava 1966. 151. o.
- [6] Zamarovszkij: Kezdetben volt Sumer 262—263 alapján.
- [7] Zamarovszkij: Kezdetben volt Sumer 139. o.